

UNIVERSITATEA DE ARTE „GEORGE ENESCU“ IAȘI

teză de doctorat

**DESPRE CETATEA GREACĂ
ȘI SINGURĂTATEA EROULUI TRAGIC
(ESCHIL, SOFOCLE, EURIPIDE)**

– rezumat –

Conducător științific
Prof. univ. dr. **Constantin PAIU**

Doctorand
Maria CIOABĂ

2010

CUPRINS

INTRODUCERE

DESPRE SINGURĂTATE.....3

I. BINEFACERILE CETĂȚII

1. O INVENȚIE GRECEASCĂ: CETATEA4

2. PRIMUS INTER PARES5

3. BUCURIILE CONVIVILOR6

4. EFEBUL ȘI GHIMPELE SINGURĂTĂȚII7

5. PATIMILE ȘI MÂNGĂIERILE EXILULUI8

II. CREDINȚE ȘI SPECTACOL

1. OAMENI ȘI ZEI10

2. VII CU VII, MORTII CU MORTII ?11

3. ÎMBLÂNZIREA ZEILOR12

4. PIETATE ȘI SPECTACOL13

5. CUNUNA DE MIRT14

6. FAȚA NEVĂZUTĂ A EROULUI TRAGIC15

III. SINGURĂTATEA EROULUI TRAGIC

1. PROMETEU SAU SINGURĂTATEA ZEULUI.....16

2. FILOCTET SAU SINGURĂTATEA OMULUI.....17

5. MEDEEA SAU ARTA DE A UCIDE21

6. OEDIP SAU OMUL RĂSPÂNȚIILOR22

7. ANTIGONA SAU FASCINAȚIA MORTII23

8. IFIGENIA ȘI SALVAREA DIVINITĂȚII24

CONCLUZII 26

BIBLIOGRAFIE 28

INTRODUCERE

„Și tragedia fu, dintr-un început, strigătul de durere al singurătății, în viață ca și în moarte, a celor ce se despart de mulțime prin gândul și jertfa lor.“

Vasile Pârvan

Despre singurătate

Despre singurătate se vorbește cu teamă și neliniște ca despre o boală insidioasă care macină subtil viața omului și pune în pericol de moarte pe cel asupra căruia s-a abătut; moartea însăși nefiind altceva decât o confirmare a bolii respective. Singurătatea care atacă textura socială făcând ca oamenii să caute cu disperare compania celor asemenea lor, cu toate că vizează doar exterioritatea, rămâne la fel de chinuitoare pentru ființa umană ca și acea singurătate care pustiește din interior. Firilor meditative, închise în ele însele, având vocația interogației interioare, singurătatea le deschide drumul spre cunoaștere și spiritualizare. Departe de a fi o searbădă proiecție a intelectului, singurătatea lor se instituie ca o necesitate imperioasă de scrutare a datelor existenței proprii. Astfel, în interiorul identității proprii se creează un

spațiu agonal, în care înfruntarea dintre bine și rău, dintre necesitate și libertate, devine o permanență. Privilegiați, sfinții nu cunosc fluxul și refluxul oceanului de singurătate în care se scufundă ființele umane cărora fondul existenței le apare ca o luptă indezirabilă între a trebui și a nu trebui, între sens și nonsens, între rațional și irațional. Tipul uman care plonjează în singurătate în căutarea a ceea ce numai sfinții au aflat, nesocotind vremelnica lor viață, este întruchipat de eroul tragediei grecești. El prefigurează acea condiție umană în care singurătatea, cu toate forțele sale nimicnicitoare, se cere suspendată din sufletul și mintea omului.

I. BINEFACERILE CETĂȚII

1. O invenție grecească: cetatea

Întemeiată pe nevoia firească de apropiere între oameni, cetatea grecească, odată constituită, se distinge prin faptul că, în procesul căutării unei forme optime de funcționare, nu operează ajustări frustrante ale libertății individuale. Așezat, în mod natural, în fâgașurile unei vieți lipsite de privațiuni usturătoare, grecul antic dobândește, prin extensia libertății de gândire, capacitatea de a-și presimți limitele. Servind ca premisă a păcii sociale,

respectarea limitelor, a condus inevitabil la o relativă uniformizare a mentalității membrilor cetății. Cetatea devine astfel un spațiu echilibrat în care omul grec glisează cu încredere și dezinvoltură între viața privată și cea comunitară. Impulsionat de dorința de afirmare a propriei personalități în spațiul public, generos în a oferi șanse reale de reușită a acestui deziderat, grecul antic se implică în treburile cetățenești cu toată energia sa. Deși fervoarea angajării cetățenilor în sporirea competențelor cetății naște frecvente tensiuni în interiorul ei, ea nu depășește niciodată limita impusă de necesitatea păstrării integrității și siguranței acesteia. Lăsând câmp deschis manifestării neastâmpărului omenesc de a se situa în preajma fericirii, cetatea greacă nu forțează retragerea individului uman în sine, într-o solitudine alienantă. Dimpotrivă, ea revarsă asupra membrilor săi o suită de binefaceri, răpindu-l astfel din capcanele păgubitoare ale singurătății și ale suferinței nejustificate în forul său interior.

2. Primus inter pares

Bazileul cetății grecești era imaginat ca fiind legat prin sânge de una dintre zeitățile poliade. Prin acest adaos divin în componența sângelui său, el se situa, în ochii mulțimii, pe un plan superior naturii umane obișnuite. În consecință, de la el se aștepta

o mediere între oameni și zei cât mai eficientă pentru muritori. Puterea sa, în plan lumesc, nu era lăsată să alunece spre absolutism prin controlarea ei de către *gerontes*, bătrânii cetății, asociați în Consiliu. Contactul nemijlocit cu viața fremătătoare a cetății îi pune adeseori la încercare inteligența și autoritatea. Regii mai mărunți de care era înconjurat, și care își revendicau, ca și el, puterea din aceea a ginților sau triburilor ai căror *pater familias* erau, atentau la uzurparea puterii regale în mod frecvent. Neliniștilor sale legate de păstrarea și exercitarea puterii li se adăugau și cele privitoare la transmiterea ei unui urmaș direct. Tradiția stabilă ca legitimă preluarea puterii, după moartea regelui, de către întâiul născut de parte masculină al defunctului sau, în lipsa acestuia, al fiicei sale. Piatra de încercare cea mai dură pentru un rege era războiul. Postura de comandant suprem al armatei atrăgea, în caz de izbândă, consacrarea definitivă a numelui său. Dacă se antrena într-un război de cucerire, pierderea lui îi periclita autoritatea. Într-un război de apărare, înfrângerea se solda inevitabil cu moartea sa.

3. Bucuriile convivilor

Prin magia lui putere de a crea punți de comunicare între oameni, ospățul pare că ar fi fost nu numai una dintre cele mai plăcute, dar și una

dintre cele mai solemne ocupații ale lumii antice grecești, chiar și atunci când nu era prilejuit de un eveniment aparte din viața de zi cu zi. Plăcerea de a se afla în compania prietenilor, a concetățenilor, în preajma meselor încărcate cu mâncăruri îmbietoare, cu vinuri faimoase precum cele de Chios, de Lesbos sau Rodos a dus la elaborarea unei adevărate stilistici a organizării și desfășurării *symposion*-lui, care desemna o întrunire de băutori. Înariate de efectul magic al vinului și al muzicii, firile sensibile și înțelepte desfășurau un adevărat spectacol al bunăvoinței și înțelegerii între oameni. Comuniunea care se crea între convivi era uneori excesivă, dar rămânea fermecătoare prin sinceritatea și grația gesturilor de prietenie și prețuire reciprocă. Actul religios nu ignora ospetele, ci, dimpotrivă, ele constituiau partea principală a cultului. Legătura care se crea între cei ce se înfruptau din bucatele sfințite de focul vetrei sacre odihnea spiritele, și le umplea de încredere în revărsarea binelui comun asupra tuturor.

4. Efebul și ghimpele singurătății

Instituția efebiei, care potrivit unor surse ar fi fost prelungirea unor rituri de inițiere arhaice, făcea, în mod premeditat, recurs la memoria umanității. Singurătatea era, fără putință de tăgadă, cea mai dramatică și mai cutremurătoare

amintire pe care omul o păstra din vremurile imemorale. Tinerii erau împinși în mod deliberat de către comunitatea adultă să parcurgă chinuitoarea experiență a singurătății tocmai pentru a înțelege să se teamă de ea și, totodată, pentru a conștientiza în modul cel mai direct cu putință că în afara cetății domnește haosul și moartea. Ghimpele singurătății se dorea înfipt în memoria tânărului pentru tot restul vieții. Cetatea trebuia înțeleasă de cei tineri ca fiind singura salvare a omului de primejdia sălbăticității și alienării mintale ce putea surveni în urma traiului în singurătate.

Însingurarea silită nu era doar prilejul oferit tânărului de a-și dezvolta abilități fizice și de supraviețuire, ci și momentul privilegiat al descoperirii de sine. El înfrunța acum nu doar primejdiile exterioare, ci și pe cele nevăzute care sălășluiau în însăși ființa lui. Cunoașterea empirică a stărilor emoționale extreme era necesară dezvoltării mecanismului de autocontrol al vieții interioare. Astfel, viitorii adulți puteau dobândi echilibrul lăuntric necesar ulterior luării unor decizii majore în vederea asigurării siguranței și prosperității cetății.

5. Patimile și mângâierile exilului

Pentru greci, legați de cetatea lor ca de o zeităte tutelară, exilul era o încercare supremă. Pierderea

proprietății, a familiei, a prietenilor, a dreptului de a locui în cetate se adăugau uneia și mai cumplite: pierderea putinței de a primi sprijinul divinităților poliade. Exilul rima cu fenomenul pe care, mai târziu, modernii l-au numit excomunicare, scoaterea în afara religiei. Cetatea adoptivă oferea însă metecilor libertatea de a-și își celebra divinitățile lor și de a constitui chiar asociații religioase numite *thiasoi*. Chiar dacă din punct de vedere politic era marginalizat, exilatul se putea bucura în voie de efectele civilizatoare și culturale ale traiului comunitar: putea frecventa gimnaziile publice, putea servi în armată, putea practica în libertate o profesie, putea aspira la o funcție publică onorantă, *proxenia*, se putea ocupa de comerț. Prin inventarea clientarismului, orice străin putea să acceadă chiar la protecția oferită de legile cetățenești. Având libertate de mișcare, metecii se legau de cetățenii noii patrii prin prietenii trainice și relații de întrajutorare. Obținerea cetățeniei ridica, pentru un străin, probleme de maximă dificultate, dar nu întotdeauna acestea erau lipsite de soluții. Odată dobândit, noul statut îl îndreptătea să intre în posesia unei părți din tezaurul comun, pământul sacru al cetății.

II. CREDINȚE ȘI SPECTACOL

1. Oameni și zei

Grecii resimțeau ca nedesăvârșită comuniunea lor cu divinitatea, întrucât comunicarea necesară unei autentice relații cu Zeul se realiza doar ocazional, și doar prin intermediul ritualului, nefiind o componentă constantă a conștiinței lor. Devoțiunea grecului antic era confuză, nu viza un proiect mântuitor, ci doar o bună așezare în făgașurile unei vieți fericite. El nu era încă pregătit să creadă pentru a participa la divinitate, ci doar să sufere spre a-nțelege. Suferința nu i-a putut oferi însă alt înțeles decât acela că, dincolo de aparențe, omul este singur și limitat. Chiar și aceia care au forțat limitele suferinței până la absurd nu au putut afla un înțeles tămăduitor; sfinți lipsiți de sfințenie, căci pricina martiriului lor nu era credința într-o divinitate, ci în oameni, în patrie, în tradiția strămoșească. Supusă unei presiuni a iraționalului, gândirea religioasă a grecilor antici a îmbrățișat cu ferveoare o zeităte de import: Dionysos. Zeul din Nysa nu mai recomanda integrarea indivizilor într-o ordine morală și civică, precum ceilalți olimpieni, ci eliberarea de contingente și ridicarea spre o ordine mistică

universală. Dar această *trăire mistică* nu a putut soluționa nevoia de comuniune între om și Zeu, căci ea era programată și folosea, pe lângă altele, un adjuvant: vinul.

2. Vii cu vii, morții cu morții ?

În credința grecilor antici moartea nu putea fi agreată ca fiind o dizolvare totală a ființei, ci doar o trecere într-o altă viață, o viață în care sufletul, rămas încă viu, nu se ducea să își petreacă cealaltă existență într-o altă lume, ci rămânea în preajma oamenilor, sub pământ, într-un ținut căruia grecii îi atribuiau numele zeității care-l patrona, Hades. Lumea subterană putea găzdui nu numai sufletele celor morți, ci și ființe aflate încă în viață. Potrivit basmului popular care vorbește despre ele, fiicele lui Pandareus au fost răpite în trup de un vânt malefic și trimise în Hades să slujească Eriniilor. Dar în Tartar, ținutul cel mai sumbru din întunecimea Hadesului, a fost azvârlit și Cronos, împreună cu titanii, după lupta pentru supremație care se dăduse în ceruri. Așadar, pântecul neguros al pământului, nu era gazda exclusivă a celor defuncți, ci mai degrabă un imperiu bizar în care coexistau oameni și zei alături de cei răposați. Hadesul, în care vizitele muritorilor erau posibile, era imaginat ca un tărâm întunecos și rece în care majoritatea sufletelor celor răposați, lipsite de trup

și de voință, duceau o viață letargică, fără niciun orizont. Teama de singurătate era atât de prezentă în firea omului antic încât nici după moarte nu s-ar fi închipuit singur. Chiar și la trecerea Stixului se bucura de o companie: aceea a tăcutului Caron.

3. Îmblânzirea zeilor

Întreaga viață a grecilor antici se derula în ritmul impus de sărbătorile religioase. Celebrarea zeilor era urmarea unui contract care se derula între ei și oameni: în schimbul sacrificiilor, a libațiilor care le erau dedicate, oamenii urmau să primească de la zei un ajutor care viza în speță prosperitatea și pacea cetății din care decurgea în mod firesc bunăstarea și siguranța individuală. Sacrificiul constituia partea cea mai importantă a oricărei ceremonii religioase din lumea antică. Prin el se urmărea vădit *îmblânzirea zeilor*, considerați capricioși față de oameni și sensibili la onoruri. Un element inedit în practica ritualică legată de Dionysos era acela al consumării în stare crudă a cărnii animalului dezmembrat de viu, omofagia. Mâncând din carnea crudă a animalului sacrificat, adepții lui Dionysos mâncau simbolic din însuși trupul Zeului lor. Multitudinea și diversitatea sacrificiilor centrau atenția cetățenilor asupra vieții comunitare, refugiu binevenit din fața unei solitudini săcâitoare și, în cele mai multe cazuri,

infertile. Celebrarea unei zeități poliade constituia un minunat prilej de a face cunoscută lumii bogăția, luxul, forța de coeziune a poporului, semne clare ale puterii cetății aflată în sărbătoare.

4. Pietate și spectacol

Emoția stărnită de semnificația religioasă a ceremoniilor închinată zeilor era potențată cu măiestrie de o emoție de natură estetică. Prezența muzicii, a dansului, a pantomimei în desfășurarea unei ceremonii sporea sensibil efectul acesteia asupra participanților. Nici măcar secretomania care a înconjurat desfășurarea ritualului de inițiere propriu-zis în Misterele de la Eleusis nu a privat mulțimea un ceremonial spectaculos, halucinant și pe alocuri hilar. În urma rafinării gustului public, elementele de spectacol și-au câștigat o relativă autonomie față de ceremonial, devenind o parte constitutivă a acestuia. Mai recentă decât celelalte, Marile Dionisii, care întrecea în fast și durată toate celelalte ceremonii din timpul anului, era o sărbătoare cu un caracter sacru mai puțin pronunțat, închinată mai mult desfășurării concursurilor dramatice, decât emoțiilor de natură religioasă.

Diversitatea năucitoare, măreția, luxul și splendoarea ceremoniilor religioase, făceau din greul antic care lua parte la ele un trăitor

tămăduit de spaima și frustrările ce adeseori năvăleau în ungherele întunecoase ale sufletului.

5. Cununa de mirt

Cristalizând ideile filosofice, politice, religioase, manipulând cu inteligență și profunzime tradițiile, legendele, miturile esențiale ale lumii grecești antice, tragedia a propus încă de la început o meditație profundă și neîngrădită asupra semnificației conținute de prezența omului în lume, și a fixat termenii interogației privitoare la sensul existenței individuale. Întrebarea dureroasă care încerca să deslușească rostul omului în lume nu i se adresa numai lui însuși, ci și divinității, pe a cărei omnisciență omul s-a bizuit întotdeauna într-un mod absolut. Punând în lumină contradicțiile cele mai grave și ultime ale firii omenești, tragedia induce în conștiința spectatorului impresia unei adânciri a cunoașterii iraționalității elementare, originare a omului. Asemeni unui coșmar, tragedia pune în mișcare sufletul adormit al individului uman și, după includerea lui într-un scenariu regal, de maximă intensitate a trăirilor, îl redă sieși exorcizat de demonii dorințelor proprii. Îndepărtându-se semeață de mirarea sinceră și dezinteresată în fața necunoscutelor care se înlănțuiau în ecuația numită existență, scotocind după oul de aur în

cuibarele abstracțiunilor, filosofia antică s-a trezit de multe ori vorbind singură. Această *rătăcire a filosofiei* ne îndreptățește să credem că adevărata cunună de mirt a spiritualității grecești antice a rămas să fie tragedia.

6. Fața nevăzută a eroului tragic

Cheia de boltă a tragediei este confruntarea tragică a eroului cu destinul. Măreția sa provoacă o ruptură de nivel ontologic între el și semenii săi într-o moarte. Astfel ea intră într-o relație de cauzalitate cu singurătatea tiranică, închisă în sine, în care eroul se întronează ca unic stăpânitor al unei cetăți lăuntrice: nu se mai ascultă decât pe sine, nu mai dialoghează în mod real decât cu sine. Iar în singurătatea care domină interioritatea eroului își face loc o *fantasmă*, întruchipată de o voce colectivă – corul. Asemenea coloanei dorice, corul tragediei antice are, fără îndoială, o aparență înșelătoare. În opinia noastră, el întruchipează acea voce lăuntrică ce pare a sta de veghe permanent pentru a păstra trează conștiința eroului chiar și atunci când dă semne de oboseală sau disoluție. Corul nu este o instanță care să pună în dificultate voința eroului și nici să contribuie cumva la afirmarea ei, ci este întruchiparea *unei fețe nevăzute a acestuia*, aceea care neliniștește într-un mod esențial, care provoacă dezbateri furtunoase în

conștiința chinuită de necesitatea de a se clarifica. Astfel eroul este el însuși, prin intermediul corului, rezonerul propriilor sale fapte. Detectând vocea corului, cumpănită și înțeleaptă, ca venind din intimitatea gândirii sale, ea ne apare ca fiind un îndemn interior la evitarea *hybris*-ului, cu mult mai natural și mai dramatic decât unul presupus a veni din exterior.

III. SINGURĂTATEA EROULUI TRAGIC

1. Prometeu sau singurătatea zeului

Dintre toate tragediile grecești care s-au păstrat până în zilele noastre *Prometeu încătușat* este singura care dezvăluie o scindare esențială a panteonului grecesc datorată simplului fapt *de a fi* al omenirii. Tragedia lui Eschil se concentrează asupra suferinței și însingurării pe care le are de înfruntat Prometeu. O suferință pe măsura firii sale divine: nelimitată, crâncenă și absurdă. Dar dincolo de aceasta, Eschil dezvăluie două ipostaze ale divinității: una neiertătoare atât în cer cât și pe pământ, asemănătoare Dumnezeuului creștin veterotestamentar, alta iubitoare și miloasă, apropiată pământenilor, asupra cărora revarsă toate darurile, asemănătoare Duhului Sfânt. Zeus apare ca fiind

zeul stăpânitor al prezentului, iar Prometeu zeul râvnit a fi stăpân al viitorului. Încercând să fugă de singurătatea în care îl aruncaseră semenii săi, dedicându-se cu ardoare desprinderii oamenilor de sălbăticia și neștiința lor funciară, Prometeu se expune riscului de a plăti această cutezanță cu o nouă singurătate. El vine să întruchipeze, într-un anume sens, prototipul eroului tragic-zeu fiindcă el coboară din nemurirea sa pentru a suferi în felul oamenilor. Întregul portativ al trăirilor specific umane este experimentat de zeu, fiind astfel resemantizat. Suferința umană nu mai este acum doar un stigmat, ci un preludiv pentru o posibilă salvare. Prometeu îi dă astfel omului nu doar o înțelepciune de tip practic, cea a folosirii mult râvnitului foc, ci și o lecție de purificare prin *focul* suferinței.

2. Filoctet sau singurătatea omului

Eroismul lui Filoctet se evidențiază în lupta cu ceea ce este dat doar naturii omenești: boala și suferința cauzată de excluderea silită din lumea oamenilor. Înainte de toate, martirajul său este unul al cărnii, al trupului devastat de otrava inoculată de șarpele sacru. În ciuda bolii care îl istovește, Filoctet învață să prețuiască viața prin bucuriile ei simple. Singurătatea lui Filoctet se dovedește a fi o singurătate fecundă în care i se fac

cunoscute tainele conservării unui cuget curat și cutezător. Sărăcia și mizeria trupului nu reușesc să întunece sau să pervertească niciuna dintre trăsăturile sale de caracter inițiale, dovadă certă a unei întemeieri solide a acestora. Deși moartea este datul natural al ființei omenești, Filoctet pare nemuritor în suferința lui. În absența putinței de a și provoca moartea, el se simte obligat să lupte din răsuputeri pentru conservarea vieții sale în ceea ce intuia ca fiind în ea nepieritor: spiritul. Decăderii morale căreia ființele suferinde îi sunt cu ușurință pradă, Filoctet îi opune o rezistență titanică; lașitatea, obediența față de cei puternici, impostura, cu toate ingredientele lor, rămân străine firii lui. Filoctet rămâne pentru totdeauna un simbol al singurătății și al suferinței omenești care, punând la încercare demnitatea umană, nu o anulează, ci îi dă o și mai mare strălucire.

3. Electra sau lebăda ucigașă

Folosind cu măiestrie un joc al contrastelor, Euripide transferă frumusețea, grația, puritatea și maiestruozitatea lebedei, care în credința grecilor era simbolul dragostei filiale, asupra copilei lui Agamemnon, urmând ca tocmai această apariție, în care natura și-a însămânțat splendoarea, plutind îndurerată pe apa sângerie scursă din baia lui Agamemnon, să fie pusă în situația tragică de a

deveni o ucigașă de o cruzime teribilă. În lipsa lui Oreste, Electra împărtășește credința nezdruncinată că spiritul lui Agamemnon așteaptă de la ea însăși răzbunarea omorării sale, gest care l-ar reda odihnei eterne. Ignorarea totală a securității proprii ființe, angajarea în atingerea unui ideal considerat nobil, conferă Electrei măreția specifică eroului tragic. Contingentul rămâne să se supună întru totul transcendentului. Ura pe care o nutrește pentru Clitemnestra este întărită și de privilegiul mamei sale de a se bucura de intimitatea „frumosului“ Egist, caricatură a răzbunătorului, copleșit de consecințele faptei sale. Deși nutrește pentru el un dispreț suveran, în mod straniu nu poate evita o anume *fascinație* pe care acesta o exercită asupra sa; acea fascinație, inexplicabilă în termeni raționali, care face adesea ca virtutea să cadă pradă viciului, castitatea desfrâului, inteligența prostiei. Singurătatea Electrei are două fețe: cea a ucigașei de mamă, ce-i accentuează un profil stihial, aproape inuman, și singurătatea pe care i-o impune pedeapsa, aceea a exilului, care vine să o reumanizeze.

4. Hecuba, duhul răzbunător al maternității

Deposedată de tot ceea ce altădată făcuse din ea una dintre reginele strălucitoare ale lumii, Hecuba este silită să cunoască umilința și

privațiunile celei mai de jos dintre condițiile umane, sclavia. Durerea pierderii lui Hector, a lui Paris, a lui Helenos în războiul pustiitor căruia fuseseră siliți să-i facă față nu fusese atât de crâncenă pentru regina-mamă precum ar fi putut să fie durerea pierderii ultimilor săi copii acum, când împrejurările o deposedaseră de titlul de regină, păstrându-i-l doar pe acela de mamă. Uciderea lui Polydoros, epuizând întreaga gamă a năpastelor ce se puteau abate asupra ei, o aruncă pe Hecuba în spațiul unei singurătăți infernale, populat de proiecții monstruoase. Aici își află temeiul acea forță înspăimântătoare ce face posibilă metamorfozarea totală a bătrânei mame, care devine capabilă să răzbune nu doar obida momentului, ci și pe aceea a trecutului. Ura ei își fixează o țintă care le înglobează simbolic pe toate celelalte: traciul Polymestor. Așa cum trupul său fusese în tinerețe în stare să zămislească o armată de urmași acum, la bătrânețe mintea ei se dovedește capabilă să nască o armată de monștri feminini pe care-i imaginează ca susținând-o în lupta contra dușmanilor: armata troienelor. Singurătatea mamei, deposedată de mulțimea, altădată mult invidiată, de fii și fiice este înăsprită de singurătatea abisală a răzbunătoarei, ce manifestă o adevărată voluptate în a omori plăpânde odrasle ale dușmanului său, plasându-

se parcă între zeitățile întunecate ce au ca menire pedepsirea necruțătoare a silniciilor.

5. Medeea sau arta de a ucide

Tragedia Medeea, a lui Euripide, deschide între iubire și ură un câmp de luptă care înflorește halucinant sub o ploaie de sânge nevinovat. Mitul face din Medeea simbolul unei iubiri, înspăimântătoare în esență, pentru Iason, căpetenia Argonauților. În urma trădării lui Iason, Medeea trece pragul invizibil dintre normalitate și nebunie. Retrasă din lumea reală, măcinată de ură și suferință, Medeea se cufundă într-o singurătate tragică în care rațiunea este înăbușită de pulsațiile iraționalului. În mod surprinzător, nu însă și inexplicabil, nebunia nu o privează pe Medeea de coerența unui comportament adecvat urmării scopului propus, răzbunarea. Distilată în retortele nebuniei, răzbunarea Medeei dobândește valențe artistice. Moartea terifiantă a Glaukei și a bătrânului său tată, regizată magistral de către Medeea, este dovada unui talent veritabil în ceea ce am putea numi, *arta de a ucide*. Odată eliberată de spectrul umilitor al celor ce-i răpiseră dragostea lui Iason, Medeea își propune să atingă limita ultimă a răzbunării prin înjunghierea propriilor copii. Uciderea pruncilor este crearea în spațiul demonic a unei adevărate capodopere negre. Tragedia

Medeei vorbește despre felul în care puterea nevăzută a maleficului poate distruge firea omului, în esență plăpândă, de îndată ce patimile nesățioase se substituie simțirilor firești.

6. Oedip sau omul răspântiilor

Trecând cu bine proba cunoașterii empirice, viața lui Oedip cunoaște o schimbare de direcție. Ea se îndreaptă de acum în sensul indicat de Zeu, la Delphi, acela al parcurgerii unui drum al trezirii către sine însuși spre a înțelege că omul, cel care deși cu *două picioare, are totuși și trei și patru*, este el însuși o enigmă care se cere dezlegată. Este interesant de observat faptul că cele mai importante momente din viața lui Oedip se petrec într-un spațiu anume: răspântia. Ea devine semnificativă pentru întreaga sa existență, care se derulează sub auspiciile unei ambiguități chinuitoare, la răspântia dintre vinovat și nevinovat. Vina lui de a nu fi ascultat cu smerenie și supunere prezicerile oracolului atrage după sine vinovăția față de părinții săi și totodată față de zeul care i-l dezvăluise: Apollo. Singurătatea lui Oedip este o formă de asceză, rezervată doar spiritului Ea veghează în așteptarea unui *ceva* sau *cineva* salvator, ce nu poate încă deveni manifest. Acceptând împlinirea destinului, Oedip nu se crede

un învins, ci un om îmbunătățit, căci acel „Pleacă-te în fața divinității!“, care stă înscris pe frontispiciul templului de la Delphi, devine pentru el un principiu de viață asumat prin parcurgerea unui drum inițiativ, nu din obediență oarbă față de zei.

7. Antigona sau fascinația morții

Strania moarte a lui Oedip are asupra Antigonei, fiica sa, un efect fascinant. Moartea i se dezvăluie ca fiind doar o trecere lină spre o lume posibil mai blândă și mai odihnitoare. Nesocotind porunca lui Creon, ea iese în întâmpinarea morții intuind că zeii i-au rezervat-o cu un sens. Gândul unei eterne și duioase intimități cu frații și părinții în Hades devine atât de seducătoare pentru Antigona, încât de îndată ce porunca lui Creon, aceea de a o închide între pereții unei stânci, este dusă la capăt, ea se sinucide. După moartea părinților și a fraților săi legăturile ei cu viața se subțiaseră atât de mult, încât moartea devenise pentru ea o realitate vie, încărcată de semnificații mângâietoare. Convinsă că doar moartea o poate elibera definitiv de povara chinuitoare a eredității sale, Antigona ajunge să fie obsedată de gândul cufundării sale în odihna eternă. Singurătatea devine pentru ea o prielnică pregătire pentru moarte. Departe de lumea celor vii, plângându-și în sine amarul unei vieți rămase de

neînțeles pentru cei din preajma sa, Antigona nutrește speranța unei comuniuni autentice cu zeii htonieni. După moartea Antigonei, totul se dărâmă conform principiului dominoului. Ea reușește să cutremure o lume croită după tipare înguste, o lume fără perspectiva unui *dincolo salvator*, căci ea, ca și părintele său Oedip, este în căutarea unei soteriologii în ciuda faptului că nu le este oferită de nici o religie cunoscută lor. În ei își face loc însă credința într-un Zeu care întârzie la marea întâlnire dintre firea înstrăinată a omului cu cele cerești.

8. Ifigenia și salvarea divinității

În tragedia Ifigenia în Taurida, cele două planuri, divin și uman, se intersectează într-o acțiune cu final fericit pentru ambele. Cererea de sacrificare a Ifigenei, miraculoasa ei salvare, transmutarea ei în Taurida, sunt acțiuni ale divinei Artemis. Pentru început, ele par lipsite de un scop anume sau, oricum, unul înșelător. Dorind să își salveze sora de o imagine supărătoare, căzută în desuetudine, pe care taurienii, în ignoranța și sălbăciea lor, o conservau cu îndărătnicie, Apollo găsește în persoana lui Oreste, fratele Ifigenei, muritorul căruia să îi încredințeze această sacră menire. Răpirea statuii zeiței din templul Tauridei, încredințată lui Oreste, avea drept urmare firească pierderea în uitare a unui cult incompatibil cu

lumea civilizată. Supunându-se ca întotdeauna voinței lui Apollo, Oreste are surpriza de a descoperi că sora lui trăiește și că salvarea lor din Taurida este posibilă. Singurătatea pe care o cunoaște Ifigenia în Taurida nu este una *mușcătoare*, care să o împingă spre stări și gesturi extreme. Este o singurătate dominată de luciditate și gratitudine pentru Artemis. Încărcătura ei tragică este dată de absența unei compatibilități cu peisajul uman înconjurător și de ruperea totală de mediul familial. Deși descendenți ai unui neam blestemat, cei doi frați, Oreste și Ifigenia, reușesc prin credința și jertfa lor să pună neamul omenesc în lumina râvnită pentru el de iubirea lui Prometeu. Astfel, muritorii se dovedesc prin firea lor demni de a fi făcuți părtași la planurile divinității.

CONCLUZII

Lucrarea de față nu și-a propus o sondare seacă, rece a universului tragediei antice, încărcată de prejudecățile teoretice care se instituie în mod firesc după parcurgerea unor lucrări de anvergură în domeniu, ci a vizat, pe cât posibil, o desprindere de acestea, o topire a lor sub pașii îndrăzelii de a ne apropia de singurătatea eroului tragic. Pentru o cât mai bună înțelegere a singurătății din miezul căreia eroul tragic își face auzit țipătul de durere, ură și revoltă a trebuit să aruncăm o privire iscoditoare asupra a ceea ce se află dincolo de ea: cetatea, cu viața ei acaparantă și plină de promisiuni pentru existența diurnă a membrilor ei. În zona noastră de interes a intrat doar profilul arhaic al cetății, cel căruia eroul tragic îi datorează cele mai multe dintre credințele și idealurile sale, conservat de mituri și de operele lui Homer și Hesiod. Pe măsură ce omul grec începe să își conștientizeze trăsăturile de *zoon politikon* simte nevoia unei desprinderi de cutumele vieții arhaice impregnate de o religiozitate puternică. Nicio traumă, niciun cutremur spiritual nu însoțește însă democratizarea vieții publice. Ca urmare, și laicizarea unor părți din ceremonialul religios se face în mod firesc, ca reflex al cutezanței gândirii

grecești de a îmbrățișa orizonturi noi de meditație și creativitate. Teatrul, ca formă de manifestare artistică, s-a plămădit din îmbinarea măiestrită a celorlalte arte puse în slujba ceremonialului religios. A fost suficientă o mică modificare în desfășurarea ditirambilor dionisiaci ca grecii să intuiască apariția unui fenomen care putea răspunde în modul cel mai adecvat și captivant tendinței lor de a pune în discuție viețile și faptele eroilor mitologici. Prin amplitudinea mișcărilor lui sufletești eroul tragediei, înveșmântat în hlamida singurătății se desprinde de viața robustă, viguroasă a cetății antice grecești. El caută cu înfrigurare o *altă cetate* și o *altă companie* decât cele ce i-au fost date. De aceea spațiul singurătății este mediul propice manifestării eroului tragic. Sustrăgându-se mecanismelor asimilatoare și uniformizante ale cetății, el descoperă în pustiul suferinței resurse pentru noi legi și pentru o altă morală.

BIBLIOGRAFIE

Opere

- ESCHIL, *Prometeu încătușat*, în vol. *Tragicii greci*, trad. de Dan Botta, Editura de stat pentru literatură și artă, București, 1958
- ESCHIL, *Orestia*, trad. de Alexandru Miran, Editura Univers, București, 1979
- EURIPIDE, *Hecuba, Electra, Ifigenia în Taurida, Hipolit*, trad. de Alexandru Miran, Editura Minerva, București, 1976
- EURIPIDE, *Iphigeneia la Aulis*, trad. de Alexandru Miran, Editura Gunivas-Arc, Chișinău, 2005
- EURIPIDE, *Troienele*, în vol. *Tragicii greci*, trad. de Dan Botta, Editura de stat pentru literatură și artă, București, 1958
- HOMER, *Imnuri. Războiul șoarecilor cu broaștele*, trad. de Ion Acsan, Editura Minerva, București 1971
- HOMER, *Odiseea*, trad. de George Murnu, Editura Univers, București 1971
- PLATON, *Republica*, trad. de Andrei Cornea, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986
- PLATON, *Banchetul*, trad. de Cezar Papacostea, Editura de Vest, Timișoara, 1992, București 2006
- SOFOCLE, *Teatru*, trad. de George Fotino, Editura pentru Literatură Universală, București, 1969

XENOFON, *Statul spartan. Statul atenian*, trad. de Maria Marinescu-Himu, Editura Științifică, București, 1958

Bibliografie critică selectivă

AUREGAN, Pierre, PALAYERET, Guy, *Zece etape ale gândirii occidentale*, trad. de Mariana Bogdan, Editura Antet, București, 1998

BACON, Francis, *Despre înțelepciunea anticilor*, trad. de Tudor Țopa, Editura științifică și enciclopedică, București, 1976

BALACI, Anca, *Mic dicționar mitologic greco-roman*, Editura Științifică, București, 1966

BONNARD, André, *Civilizația greacă*, trad. de Iorgu Stoian, Editura științifică, București, 1969

BORBELY, Ștefan, *De la Heracles la Eulenspiegel*, Editura Dacia, Cluj 2001.

CAILLOIS, Roger, *Omul și sacrul*, trad. de Dan Petrescu, Editura Nemira, București, 1997

CIORAN, Emil, *Pe culmile disperării*, Editura Humanitas, București 1990.

CLEMENET, Bruno, *Tragedia clasică*, trad. de Georgeta Loghin, Editura Institutul European, București, 2000

COULANGES, Fustel de, *Cetatea antică*, trad. de Mioara și Pan Izverna, Editura Meridiane, București 1984

CUSSET, Christophe, *Tragedia greacă*, trad. de Bogdan Geangalău, Editura Institutul European, București, 1999

LAERTIOS, Diogene, *Despre viețile și doctrinele filosofilor*, trad. de C. I. Balmuș, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1963

DODDS, E. R., *Dialectica spiritului grec*, trad. de Catrinel Pleșu, Editura Meridiane, București, 1983

DOMENACH, Jean-Marie, *Întoarcerea tragicului*, trad. de Alexandru Baci, Editura Meridiane, București 1995.

DUMITRESCU BUȘULENGA, Zoe, *Sofocle și condiția umană*, Editura Albatros, București 1979

DUMITRIU, Anton, *Philosophia mirabilis*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1992

FAGUET, Emile, *Drama antică, drama modernă*, trad. de Corina Coșoveanu, Editura enciclopedică română, București 1971

FLACELIÈRE, Robert, *Istoria literară a Greciei antice*, trad. de Mihai Gramatopol, Editura Univers, București, 1970

FLACELIÈRE, Robert, *Viața de toate zilele în Grecia secolului lui Pericle*, trad. de Liana Lupaș, Editura Eminescu, București 1976

FOUCART, Paul, *Misterele de la Eleusis*, trad. de Maria Mățel-Boancă, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2005

GHEORGHIU, Octavian, *Istoria teatrului universal*, Editura didactică și pedagogică, București, 1963

GLOTZ, Gustave, *Cetatea greacă*, trad. de Mioara Izverna și Pan Izverna, Editura Meridiane, București, 1992.

GRAMATOPOL, Mihai, *Moiră, mythos, drama*, Editura pentru literatură universală, București 1969

HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich, *Prelegeri de estetică*, trad. de D. D. Roșca, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1966

HEIDEGGER, Martin, *Repere pe drumul gândirii*, trad. de Thomas Kleininger și Gabriel Liiceanu, Editura Politică, București 1988.

JUNG, Carl Gustav, *Tipuri psihologice*, trad. de Viorica Nișcov, Editura Humanitas, București, 1997

- KERNBACH, Victor, *Dicționar de mitologie generală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989.
- LESSING, Gotthold Ephraim, E., *Laocoon*, trad. de Lucian Blaga, Editura Meridiane, București, 1978
- LICEANU, Gabriel, *Tragicul*, Editura Humanitas, București 1993
- LICEANU, Gabriel, *Despre minciună*, Editura Humanitas, București, 2006
- MAHÉ, Nathalie, *Mitul lui Bachus*, trad. de Mihai-Gruia Novac, Editura Artemis, 2006
- MARIAN, Marin, *Oedip sau despre sensul eroic al existenței în dramă*, Editura Minerva, București, 1995
- MĂLĂNCIOIU, Ileana, *Vina tragică*, Editura Polirom, Iași, 2001
- MINOIS, Georges, *Istoria Infernurilor*, trad. de Alexandra Cuniță, Editura Humanitas, București, 1998
- MONTANELLI, Indro, *Istoria grecilor*, trad. de George Micciacio, Editura Artemis, București 1994
- NIETZSCHE, Friedrich, *Nașterea tragediei*, trad. de Ion Dobrogeanu-Gherea și Ion Herdan, Editura Meridiane, București, 1978
- NOICA, Constantin, *Introducere la Banchetul lui Platon*, Editura De Vest, Timișoara 1992
- OSBORN, Kevin și BURGESS, Dana L., *Ghid esențial de mitologie clasică*, trad. de Renata Tatomir, Editura Paralela 45, Pitești, 2006
- PETRE, Zoe, *Cetatea greacă între real și imaginar*, Editura Nemira, București 2000
- PIPPIDI, Dionisie M., *Variații pe teme clasice*, Editura Eminescu, București 1981
- RHODE, Ervin, *Psyche*, trad. de Mircea Popescu, Editura Meridiane, București, 1985

- RUSU, Liviu, *Eschil, Sofocle, Euripide*, Editura Tineretului, București, 1968
- SCHILLER, Friedrich, *Scrieri estetice*, trad. de Gheorghe Ciorogaru, Editura Univers, 1981
- TAINE, Hippolyte, *Filosofia artei*, trad. de Tudor Țopa, Editura Enciclopedică Română, București 1973
- USCĂTESCU, George, *Ontologia culturii*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1987
- VERNANT, Jean-Pierre, *Mit și religie în Grecia antică*, trad. de Mihai Gramatopol, Editura Meridiane, București, 1995
- VIDAL-NAQUET, Pierre, *Vânătorul negru*, trad. de Zoe Petre, Editura Eminescu, București 1985
- VOLKELT, Johannes, *Estetica tragicului*, trad. de Emeric Deutsch, Editura Univers, București, 1978